

O ANALIZĂ CUPRINZĂTOARE A PRINCIPALELOR STRUCTURI ȘI TENDINȚE ÎN SECTORUL SERVICIILOR DIN CÂTEVA ECONOMII DEZVOLTATE

"Dezvoltarea și specializarea serviciilor"*)
Editura Academiei Române, București, 1992

Coordonatori: Dr. Constantin Grigorescu,
Mihai Ștefan

Cu un an în urmă, literatura economică românească se îmbogățește cu o valoroasă carte consacrată analizei dezvoltării și specializării serviciilor (sectorul terțiar) într-o serie de țări dezvoltate cu economie de piață, cunoscute ca țări unde acest sector de activitate a atins, în evoluția sa, un înalt nivel: SUA, Franța, Marea Britanie, Japonia, Italia și Belgia.

Lucrarea, scrisă într-un stil cursiv, antrenant, captează interesul cititorului nu numai prin bogăția informațiilor și datelor privind nivelul de dezvoltare și structura diversificată la care a ajuns sectorul terțiar în aceste țări, dar mai ales prin profunzimea analizei retrospective (istorice) și prospective a locului și rolului pe care-l are și îl va avea acest sector în economia națională și în politica de dezvoltare regională, a factorilor economico-sociali care au influențat dezvoltarea sa, a raportului dintre cererea și oferta de servicii, a mecanismelor ce stimulează dezvoltarea și specializarea serviciilor pentru producție, ca și a celor de consum, precum și a indicatorilor de eficiență (valoarea adăugată și productivitatea muncii în servicii).

Motivațiile care au orientat colectivul de autori în cercetarea acestui important sector al economiei naționale mi se par justificate din cel puțin două puncte de vedere: 1) importanța teoretică pe care o are analizarea acestui sector de

activitate; 2) interesul major pentru țara noastră pe care-l prezintă cunoașterea experiențelor privind evoluția serviciilor de producție și de consum pentru populație din țările dezvoltate cu economie de piață. Numai și simpla evocare a acestor experiențe mi se pare edificatoare în acest sens: stadiul atins în evoluția acestui sector în țările dezvoltate cu economie de piață; dinamica mai accentuată în aceste țări a sectorului de servicii comparativ cu industria, agricultura și construcțiile; acest sector putând fi capabil să absoarbă surplusul de forță de muncă eliberată din celelalte ramuri, se dovedește astfel un factor de echilibru în economie și viața socială; serviciile au devenit un puternic factor de creștere a eficienței producției sociale și de satisfacere a nevoilor populației; realizarea unei dinamici mai înalte a eficienței economice în sectorul terțiar decât media pe economie, ceea ce contribuie la creșterea eficienței economice a întregului complex național; contribuția pe care o are acest sector în țările dezvoltate cu economie de piață, fie la eliminarea deficitului balanței de plăți externe, fie la creșterea excedentului valutar pe ansamblul economiei naționale.

Lucrarea, structurată pe șapte capitole, deși înmănunchează tot atâtea studii distincte scrise de autori diferiți, datorită însă asigurării unei bune coordonări, se

x) Colectivul de autori: Dr. Constantin Grigorescu (Cap. I), Dr. Camelia Cămășoiu (Cap. II), Ștefan Mihai (Cap. III), Dr. George Georgescu (Cap. IV), Sorin Tănăsescu (Cap. V), Ileana Nișulescu (Cap. VI) și Angela Bărbulescu (Cap. VII)

prezintă, totuși, ca o lucrare unitară, unitate asigurată de un plan de cercetare a problematicii dezvoltării serviciilor de producție și consum, plan în general respectat de colectivul de autori.

În primul capitol autorul abordează, mai întâi, o serie de aspecte teoretico-metodologice care se referă, în principal, la definirea conceptului, conținutului și sferei de cuprindere atât ale serviciilor de consum ale populației, cât și serviciilor de producție.

În concepția autorului, atât serviciile destinate producției, cât și cele pentru populație au aceeași importanță pentru dezvoltarea economico-socială a unei țări. În consecință, aceste categorii de servicii nu pot fi contrapuse una celeilalte. Orice contrapunere n-ar face altceva decât să dăuneze desfășurării eficiente a procesului reproducției lărgite în ansamblul său, cu grave urmări în viața economico-socială a țării respective.

Precizând că în literatura de specialitate și în lucrările statistice nu există o unanimitate de păreri în privința sferei de cuprindere a sectorului de servicii, autorul împărtășește întru totul părerea exprimată în lucrările ONU consacrate sectorului servicii, în a cărei sferă includ toate activitățile economice altele decât agricultura (inclusiv silvicultura și pescuitul), industriile extractive și prelucrătoare, construcțiile și serviciile de distribuire a apei, gazului și a electricității.¹⁾

Meritul principal al noii "Clasificări ONU privind serviciile" constă în faptul că oferă posibilități mult mai largi decât în trecut pentru analiza evoluției serviciilor pe plan mondial.

Pe baza principiilor teoretico-metodologice prezentate în prima parte a studiului, autorul face o analiză comparativă a dinamicii și structurii sectorului de servicii în țările membre ale O.E.C.D. (care, se știe, majoritatea sunt țări dezvoltate), în perioada 1965-1988.

Principalul indicator utilizat în procesul de analiză a fost structura populației ocupate pe principalele sectoare de activitate la nivelul anilor 1965 și 1988.

Corelând modificările intervenite în evoluția acestui indicator cu dinamica produsului național brut (PIB) pe locuitor, în perioada analizată, autorul ajunge la concluzia că există strânse legături atât între nivelul dezvoltării economice și structura economiilor, cât și între mărimea produsului intern brut (PIB) pe locuitor și ponderea serviciilor.

Ilustrează această legătură atât cu exemplele unor țări dezvoltate ale OECD (SUA, Canada, Elveția, Suedia, Japonia, Germania etc), cât și cu țări mai puțin dezvoltate, membre ale aceleiași organizații (Portugalia, Grecia, Turcia).

Concluzia autorului o considerăm valoroasă nu numai din punct de vedere teoretic, ci și practic; mai precis, experiențele privind evoluția serviciilor de producție și de consum pentru populație din țările dezvoltate cu economie de piață pot fi de mare utilitate organelor de decizie în luarea unor măsuri economico-sociale cât mai adecvate vizând dezvoltarea sectorului terțiar în ansamblul economiei.

Capitolul II este consacrat analizei dezvoltării sectorului terțiar în SUA.

Analiza bogatului material statistic și faptic privind evoluția sectorului terțiar în economia americană în ultimele trei decenii prilejuiește autoarei studiului constatarea că: 1) economia americană este o economie terțiară; 2) sectorului terțiar îi revine rolul cel mai important în creșterea gradului de ocupare a forței de muncă și reducerea șomajului; 3) dezvoltarea sectorului terțiar a accentuat dezechilibrul existent al populației între metropolă și provincie și a constituit un factor al dezvoltării de noi orașe și al reînviării celor în declin; 4) existența unei specificități a dezvoltării sectorului terțiar în economia

națională (tradiție, ponderea ridicată a celor care lucrează cu timp parțial, sensibilitatea redusă la ciclurile conjuncturale).

Previziunile privind evoluția sectorului terțiar în economia americană până în anul 2000 (aparținând Biroului de Statistică a Muncii, unor economiști și alți viitorologi), prezentate în studiu, evidențiază o tendință de creștere mai puțin dinamică a ramurilor terțiare comparativ cu fenomenele anterioare, deși s-a considerat că noile tehnologii de vârf vor conduce la sporuri de productivitate, care inevitabil vor influența și gradul de ocupare a forței de muncă.

Capitolul menține un interes deosebit mai ales datorită analizei pe care autoarea o face cererii pentru consumul de servicii pentru producție, consumului de servicii pentru populație și exportului de servicii. O atenție specială se acordă prezentării cererii de servicii pentru cercetare-dezvoltare (cu plată sau fără), sector care soliciță mari fonduri financiare (în 1988 suma totală a fondurilor de C-D a fost de 117,6 miliarde dolari, depășind volumul cheltuielilor Japoniei, Germaniei, Franței, Angliei și Canadei la un loc).

Capitolul II se încheie cu o analiză privind rolul ofertei în creșterea sectorului terțiar, avându-se în vedere importanța unităților mici, costul forței de muncă și impactul reglementărilor oficiale.

Bogăția de date și mai ales concluziile rezultate în urma analizei vin să confirme opinia sociologului Daniel Bell că societatea americană a ajuns în stadiul post industrial, care "se caracterizează, sub aspect economic, prin mutații de la producția de mărfuri la servicii".²⁾

În Capitolul III este amplu prezentată bogata experiență dobândită de Franța în dezvoltarea și specializarea serviciilor (sectorul terțiar).

După ce face o scurtă incursiune istorică în economia franceză, autorul constată că, "începând cu anii '70, are loc un proces ireversibil de reducere constantă atât a

ponderii, cât și a efectivelor de populație ocupată în toate ramurile, cu excepția serviciilor, care domină absolut structura macroeconomică a Franței, aici fiind ocupată mai multă populație decât în toate celelalte sectoare luate la un loc" (pag. 60).

Consolidarea acestui proces în economia Franței a intrat în atenția economiștilor și cercetătorilor, care au creat noi concepte în vederea caracterizării lui; unul din acestea fiind "revoluția terțiarului", lansat de Lengellé.³⁾

Consider că au valoare pragmatică deosebită două din concluziile autorului, trase în urma analizei experienței Franței în ceea ce privește dezvoltarea serviciilor (sectorul terțiar): 1) în ceea ce privește dezvoltarea serviciilor se realizează nu numai terenul prioritar pentru asigurarea de locuri de muncă suplimentare, dar, prin randamentul său superior, sectorul terțiar poate accelera creșterea economică și spori eficiența pe ansamblul economiei naționale; 2) ritmul de creștere relativ constant al serviciilor constituie un factor al discordanțelor din evoluția macroeconomică.

Analiza structurii sectorului terțiar în Franța îi oferă autorului prilejul formulării unor concluzii interesante privind adâncirea procesului de diversificare și specializarea a serviciilor atât cele prestate populației, cât și cele prestate către întreprinderi.

Impresionează prin bogăția datelor statistice și a informațiilor paragraful consacrat stadiului atins și a specificității principalelor două categorii de servicii: serviciile fără plată și serviciile cu plată.

Capitolul III se încheie cu prezentarea mecanismelor care stimulează dezvoltarea și specializarea serviciilor pentru producție.

Printre aspectele abordate se numără: politicile vizând stimularea terțiarului, relația dintre mecanismul economic și incitarea dezvoltării serviciilor cu plată pentru întreprindere, rolul comenzilor de stat și asigurarea aprovizionării sectorului public și contribuția diferitelor categorii de servi-

cii fie la diminuarea deficitului balanței de plăți, fie la creșterea excedentului pe ansamblul economiei.

În Capitolul IV autorul, utilizând un bogat material statistic, reușește să ne prezinte un tablou cât mai veridic al dezvoltării și specializării sectorului terțiar în cadrul economiei britanice.

El definește locul și rolul serviciilor în economia britanică nu static (la un anumit moment), ci în dinamică, pe baza evoluției structurii populației ocupate în servicii, ca și a evoluției valorii adăugate pe principalele categorii de servicii.

După opinia sa, "prin ocuparea a cca 2/3 din populația ocupată, sectorul terțiar în cadrul Regatului Unit se găsește într-o situație de hipertrofiere, fiind, ca mărime, disproporționat în raport cu nivelul dezvoltării generale a economiei"⁴⁾ (pag. 110).

Autorul își exprimă, în lucrare, dezacordul cu opinia unor economiști care consideră "că chiar în situația de hipertrofiere la care a ajuns dezvoltarea sectorului terțiar ar putea constitui o soluție pentru redresarea economiei britanice și pentru transformarea Regatului Unit din "atelierul industrial al lumii" în "centrul de servicii al planetei".

Analiza pe care o face atât structurii populației ocupate în servicii, cât și a valorii adăugate și productivității muncii realizate în acest sector de activitate, pe de o parte, relevă noi aspecte ale implicațiilor pe care le are dezvoltarea sectorului terțiar atât în evoluția populației ocupate, iar pe de altă parte, ne oferă posibilitatea cunoașterii raportului între productivitatea muncii realizate în principalele categorii de servicii și productivitatea muncii pe ansamblul sectorului terțiar.

Prin prezentarea mai detaliată care se face, în studiu, unor caracteristici și tendințe ale dezvoltării principalelor categorii de servicii în Regatul Unit, punându-se un accent mai mare pe

cunoașterea acelor servicii care au un rol determinant în introducerea progresului tehnic și asigurarea dezvoltării economiei britanice, nu se urmărește altceva decât să se ofere organelor de decizie din țara noastră noi sugestii și învățăminte privind orientarea dezvoltării economiei în condițiile trecerii la economia de piață. Afirmă acest lucru chiar dacă dezvoltarea sectorului terțiar în economia britanică are unele particularități care o diferențiază de cea a altor țări occidentale.

Capitolul VI al lucrării este consacrat analizei dezvoltării sectorului terțiar în una din țările cele mai dezvoltate ale lumii: *Japonia*.

Din capul locului, autorul a ținut să releve dinamica constantă a sectorului terțiar după anul 1970, înscriind Japonia în tendința generală ce a caracterizat, în această perioadă, schimbările structurilor economice din țările capitaliste dezvoltate (p. 139).

Mi se pare lăudabil efortul autorului în susținerea acestei teze, recurgând la utilizarea unui bogat material statistic și informațional pe care și l-a procurat din publicațiile de specialitate japoneze și străine.

Un alt merit al autorului constă în faptul că a reușit să depisteze nu numai factorii cu caracter general care au acționat cu aceleași efecte și în alte țări dezvoltate, ci mai ales factorii care sunt specifici Japoniei pentru stimularea dezvoltării serviciilor în cadrul economiei sale.

De asemenea, considerăm că analiza detaliată pe care o face autorul stadiului dezvoltării unor categorii de servicii, cu un impact deosebit asupra tehnologizării unor ramuri economice și dezvoltării economiei naționale (serviciile din telecomunicații, transport maritim, transport aerian, informatică, financiar-bancaare și de operații cu valori mobiliare, publicitare, consultanță și inginerie, leasing), în care scop a folosit un vast și

variat material informațional, poate să ofere informații de mare utilitate în adoptarea unor decizii vizând restructurarea economiei românești în actuala perioadă de tranziție pe care o parcurgem.

Analiza dezvoltării sectorului terțiar în Italia se face în cadrul Capitolului VI al lucrării recenzate.

Și în economia italiană, ca, de altfel, în celelalte țări occidentale dezvoltate, sectorul terțiar cunoaște o dezvoltare puternică o dată cu declanșarea crizei economice din anii '70, care a produs modificări importante în structura sa, în sensul creșterii ponderii sectorului terțiar în PIB și în forța de muncă ocupată, în detrimentul primelor două sectoare: primar și secundar.

Afirmând acest lucru, autoarea ține, însă, să precizeze că de fapt dezvoltarea sectorului de servicii, în special al producției de servicii utilizate în diferite ramuri ale sistemului, se datorește, în principal, procesului de creștere și restructurare a industriei, proces început cu multe decenii în urmă.

În subcapitolul "Analiza principalelor sectoare" se face o investigație amănunțită a evoluției unor indicatori din conturile economice ale întreprinderilor aparținând principalelor sectoare de servicii și anume: comerțul și turismul, transporturile și telecomunicațiile, creditul și asigurările, cercetarea științifică și serviciile de producție.

Analiza fundamentată pe statistici și informații provenite din publicații atât italiene, cât și străine, oferă suficiente elemente de apreciere a stadiului înalt la care a ajuns fiecare dintre aceste sectoare de servicii și care au propulsat Italia în rândul țărilor dezvoltate ale lumii.

Capitolul se încheie cu două subcapitole; unul este consacrat locului pe care îl ocupă sectorul terțiar în politica dezvoltării regionale (este vorba de unele zone rămase în urmă, cum este cazul provinciei Mezzogiorno), iar celălalt, rolului important al comerțului internațional cu servicii în

economia italiană (care deține o parte importantă, cca 25% din totalul comerțului italian cu restul lumii).

În Capitolul VII, de altfel ultimul al lucrării, se face o analiză pertinentă a sectorului terțiar în Belgia. Ca și în cazul celorlalte țări dezvoltate analizate, dezvoltarea economiei în Belgia în ultimele decenii se caracterizează printr-o diminuare a sectorului secundar în favoarea sectorului de servicii.

Ca principal argument în susținerea acestei aprecieri generale se invocă: creșterea ponderii sectorului terțiar în structura populației ocupate (de la 43,1% la 68,6%) și în structura valorii adăugate brute (de la 50,9% la 63,8%) în perioada 1954-1986.

Printre factorii principali care explică această tendință se situează, după opinia autoarei, pe primul loc evoluția relativ nefavorabilă a prețurilor industriale, comparativ cu prețurile serviciilor.

Teza potrivit căreia sectorul terțiar a devenit unul din cele mai dinamice sectoare ale economiei belgiene este amplu argumentată, în lucrare, prin analizele detaliate pe care le face autoarea unor categorii de servicii care dețin o pondere importantă și înregistrează dinamici înalte în cadrul acestui sector, cum sunt: transporturile (maritim, feroviar și aerian), cercetarea științifică (una din cele mai dinamice ramuri), serviciile pentru producție (îndeosebi unele servicii pentru întreprinderi: de consultanță, de informatică și de inginerie).

Un paragraf special este rezervat, în capitol, analizei comerțului internațional cu servicii, care are o importanță primordială în condițiile economiei belgiene, lipsită, în general, de materii prime și de o largă piață internă.

Sunt publicate date statistice elocvente pe baza cărora se poate aprecia că sectorul terțiar, pe lângă aportul pe care-l are la crearea PIB și la ocuparea forței de muncă, își aduce o contribuție însemnată la echilibrarea balanței comerciale.

În concluzie, cele șapte studii, înmănunchiate în lucrare, se disting nu numai prin valoarea teoretică a analizelor efectuate asupra sectorului terțiar - sector care cunoaște o dinamică înaltă și profunde modificări de structură în general în țările analizate -, ci și prin prezentarea unor experiențe care prezintă un interes major pentru țara noastră.

Considerăm, că dintr-o enumerare a acestor valoroase experiențe teoretice și practice nu ar putea să lipsească:

- definirea conceptului, conținutului și sferei de cuprindere, precum și clasificarea serviciilor (prestate producției și populației);
- dezvoltarea în ritmuri înalte și adâncirea procesului de diversificare, în cadrul economiei, a sectorului de servicii, comparativ cu sectorul primar și secundar;

- dezvoltarea și specializarea serviciilor pentru producție, îndeosebi a celor care au un rol important în introducerea progresului tehnic și creșterea producției în toate ramurile de activitate (serviciile de telecomunicații, informatice și publicitate, cercetări științifice, de leasing, de consultanță și inginerie; servicii de operații cu valori mobiliare, etc.);

- punerea unui accent mai mare pe dezvoltarea comerțului exterior cu servicii;
- creșterea rolului și locului în politica de dezvoltare regională.

Impresia generală care se creează după citirea lucrării este aceea că ne aflăm în fața unei cărți cu deosebite valanțe teoretice și practice.

Vergiliu Iordache

1. Potrivit ultimei "Clasificări ONU", în sectorul servicii se includ: comerțul cu ridicata și cu amănuntul; reparațiile de autovehicule, motociclete și bunuri personale casnice, hotelurile și restaurantele; transporturile, depozitare și comunicațiile; activitățile de intermediere, financiare și activitățile imobiliare, de închiriere și de servicii pentru întreprinderi, administrația publică și apărarea; asigurările sociale obligatorii; învățământul; sănătatea și asistența socială; alte activități de servicii colective, sociale și personale; gospodăriile care folosesc personal casnic și organizațiile extra teritoriale.

2. Daniel Bell, "Technology and Social Change", 1965, p. 15.

3. M.Lengellé, "La révolution tertiaire", Ed. Genin, Paris, 1966

4. *Problemes économiques*, nr. 1572/1978, p. 36.